

## Priame zahraničné investície a ich vplyv na výkonnosť výrobných podnikov v Slovenskej republike

Tomáš SABOL\* – Adela HOŠKOVÁ\*\*

---

### The Impact of Foreign Direct Investments on Performance of Manufacturing Enterprises in Slovakia

#### Abstract

*Foreign direct investments (FDI) incoming to Slovakia are targeted into industry with medium-low technological level, namely in the amount of 55 % of total FDI inflow in Slovakia.*

*They bring positive effects mostly in the sphere of labour productivity. Socalled multiplication or spillover effects are also resources of this positive development.*

*The inflow of FDI into Slovak economy did not yet cause visibly higher aceration of value added in the enterprises with FDI.*

*There are several reasons: it seems that nowadays it is more often to apply rather simpler production with low finalisation and higher rate of labour for production of components and parts.*

**Key words:** *labour productivity, value-added, level of technology, spillover effects*

**JEL Classification:** D24, D51, D57

---

#### Úvod

Cieľom predkladaného článku sú závery z prieskumu o vplyve priamych zahraničných investícií (PZI) na výkonnosť slovenských výrobných podnikov. Príspevok sa opiera predovšetkým o výsledky štúdie *Integrácia do EÚ a vyhlíadky vyrovnávania rozdielov ekonomického vývoja v krajinách strednej a východnej Európy (Productivity Gap)*, ale aj o analýzy ďalších materiálov, uvedených v použitej literatúre. Členom riešiteľského konzorcia projektu, ktorý je financovaný Európskou komisiou v rámci 5. rámcového programu, je Ekonomická fakulta Technickej univerzity v Košiciach.

---

\* doc. Ing. Tomáš SABOL, PhD., Technická univerzita Košice, Ekonomická fakulta, Katedra bankovníctva a investovania, B. Němcovej 32, 041 20 Košice; e-mail: tomas.sabol@tuke.sk

\*\* Ing. Adela HOŠKOVÁ, PhD., Brnenská 11, 811 04 Bratislava 1

Konkrétne ide výsledky problémovej oblasti projektu (tzv. Workpackage 4), ktorá sa zaoberá úlohou priamych zahraničných investícií v tomto procese a v konkrétnej krajine.

Na základe tohto projektu sa v Slovenskej republike uskutočnil v roku 2002 dotazníkový prieskum – za obdobie 2001 – vo vybraných slovenských podnikoch so zahraničnou účasťou. V I. etape (v roku 2002) sa vykonalo spracovanie vrátených dotazníkov.<sup>1</sup> Cieľom tohto prieskumu bolo analyzovať vplyv PZI v podnikovej sfére. V druhej etape (v prvej polovici roka 2003) sa vykonávali analýzy dohodnutých problémových okruhov. Významná časť prieskumu bola zameraná na zovšeobecnenie poznatkov z prvej časti projektu, predovšetkým v oblasti *produktivity práce, pridanej hodnoty, ich vzťahu k úrovni technológie*, pôsobenie týchto aspektov v rozptyle v slovenských podmienkach a v súhrnnych vplyvoch na obchodnú a platobnú bilanciu Slovenska.

## 1. Výber a transfer technológií priamych zahraničných investícií

Priame zahraničné investície jednoznačne napomáhajú transfer technológie medzi partnerskými krajinami, čo sa potvrdzuje aj v prípade slovenskej ekonomiky. Zahraničné investície predstavujú v danej oblasti prevodové kanály. V tomto smere PZI pôsobia na celý rad aktivít v rámci medzinárodných podnikov, ako je kapitál, technológie, manažment, *know-how* a pod.

Každú uvedenú aktivitu možno zabezpečiť aj samostatne prostredníctvom trhu: kúpou, pôžičkami, platenými školeniami a pod. Samostatné obstarávanie častí je pre krajiny s obmedzenými finančnými zdrojmi príliš drahé. V rámci jednotlivých častí však môže dochádzať k výhodnej kombinácii.

Z doterajších skúseností vyplýva, že z pozície zahraničných investorov sa v slovenskej ekonomike hľadá predovšetkým dosiahnutie uspokojivej rentability, zároveň motivačným kritériom je dosiahnutie porovnateľnej produktivity práce vo vzťahu k domácej produktivite pri relatívne nízkych nákladoch. To je zrejme dôležitým motívom na stanovenie vhodnej technológie v dostatočných realizačných zábezpekách. Je zrejme, že pri tom sa nemôžu brať dominantne do úvahy iba pracovné náklady, ale aj vyspelosť a kvalifikácia pracovnej sily, ktorá dokáže aj na prípadnej drahej technológii kvalitne pracovať a dosahovať vysokú produktivitu práce.

Významným faktorom pri výbere technológie je rozsah odbytu. V prípade Slovenska, ktoré má malý trh, výber technológie spoluurčuje proexportný charakter konkrétnej výroby pri zabezpečení požadovanej kvality výroby. To sa plne potvrdzuje vysokým podielom podnikov s PZI na slovenskom vývoze.

<sup>1</sup> Výsledky dotazníkového prieskumu boli publikované v časopise *Biatec* (pozri [9]).

Na základe návštev v konkrétnych výrobných podnikoch možno v tejto súvislosti konštatovať jednoznačne pozitívne hodnotenie. Takmer jednotne sa oceňuje vstup zahraničných investorov do *joint ventures* v oblasti technológií v tom zmysle, že bez modernej technológie, ktorou prispel zahraničný investor do spoločného podniku, by existujúce domáce podniky nemohli dlhodobo dosahovať zvýšené výrobné parametre, pretože na inovačné účely by nemali dostatočné zdroje. Vklady finančného partnera majú formu buď priamo hmotnej technológie, alebo finančnú formu, ktorá slúži na nákup technologického zariadenia, *know-how*, licencií, lízing a pod.

Spojenie so zahraničným partnerom prinieslo v každom sledovanom prípade pozitíva domácim podnikom v oblasti zvyšovania technickej úrovne výroby, a zároveň zvýšenia kvality výrobkov, ktoré sú akceptovateľné na zahraničných trhoch. Naša krajina spĺňa podmienky na umiestnenie náročnej technológie (napr. z hľadiska dostupnosti kvalitnej pracovnej sily).

Na druhej strane, ako negatívny dôsledok pre slovenskú ekonomiku spôsobuje vstup zahraničných investorov útlm domáceho výskumu. Iba v menšej miere zahraniční partneri využívajú výsledky tuzemského výskumu.

Tabuľka 1

**Podiel PZI v priemysle na celkových obstaraných investíciách na Slovensku k 31. 12. 2001 v štruktúre k úrovni technológií**

Úroveň technológií	Investičný majetok k 31. 12. 2001 v mil. Sk	Stav PZI k 31. 12. 2001 v mil. Sk	Podiel PZI na celkových investíciách v %	Podiel PZI na celkovom objeme v %
Priemysel s vysokou úrovňou technológií	80 334	11 710	11.6	14.6
Priemysel so stredne vyššou úrovňou technológií	71 908	9 874	9.8	13.7
Priemysel so stredne nižšou úrovňou technológií	171 423	55 504	55.3	32.4
Priemysel s nízkou úrovňou technológií	128 206	23 343	23.3	18.2
<b>Priemyselná výroba spolu</b>	<b>451 871</b>	<b>100 431</b>	<b>100.0</b>	<b>22.2</b>

*Prameň základných údajov pre výpočty:*

- Investičný majetok pozri [13];
- Stav PZI k 31. 12. 2001 – NBS;
- Triedenie je podľa klasifikácie OECD pre priemyselnú výrobu.

Na základe uvedených výsledkov je zrejmé, že v celkovom priemere PZI tvoria z obstaraných investícií necelú štvrtinu, t. j. 22 %. Z toho hlavný prúd smeruje do oblasti stredne nižšej úrovne technológie. Z hľadiska štruktúry úrovne vložených PZI v rámci tejto skupiny sa zahraničné investície sústreďujú do odborov výroby kovov v dominantnej miere a potom do spracúvania ropných výrobkov.

V druhom v poradí – v priemysle s nízkou úrovňou technológie, kde sú pomerne jednoduché technológie v potravinárskom priemysle, sa na Slovensku znamenávajú pomerne vysoké aktivity vo výrobe nealkoholických nápojov (Coca Cola, Pepsi Cola), v mliekárenskom priemysle, v spracovaní dreva (celulóza, papier, nábytok) a v tlačiarenskom priemysle.

Vyššie technológie sú podstatne menej zastúpené. Na Slovensku je to predovšetkým odbor chemického priemyslu, a čiastočne jemná mechanika – optické a zdravotnícke prístroje. Tie sa rátať do oblasti vysokej úrovne technológií. Do skupiny stredne vyššej technológie patria silné odbory automobilového priemyslu a strojárstva, ktoré však zatiaľ na Slovensku z hľadiska vstupu zahraničných investorov nemajú dostatočnú dynamiku, a to ani k celkovým obstaraným investíciám v danej skupine (13,7 %), ani v podiele tejto skupiny na celkovom príleve PZI do priemyselnej výroby (9,8 %). Dá sa však očakávať, že táto druhá skupina sa bude na Slovensku posilňovať, napríklad terajší vstup francúzskej automobilky s investíciou 6,5 mld Sk to tiež potvrdzuje.

Uvedený stav štruktúry úrovne technológií vstupujúcich PZI potvrdzuje, že zahraniční investori prichádzajú do krajín strednej a východnej Európy, ktoré prechádzajú reštrukturalizáciou s nižšou úrovňou technológie, zatiaľ čo vysokú technológiu skôr aplikujú buď v domácom prostredí, alebo vo vyspelých ekonomikách. Jeden z významných momentov je aj skutočnosť, že PZI smerujú aj do tých odborov, ktoré sú náročnejšie na pracovné sily, prípadne v menšej miere ide aj o prácu vo mzde (textilný, odevný priemysel), kde sa veľmi efektívne uplatňuje naša doposiaľ lacná a kvalifikovaná pracovná sila, prípadne celkové nižšie výrobné náklady a strategická poloha.

Tak ako v iných krajinách, aj na Slovensku hrá faktor pracovnej sily pri výbere technológií jednu z rozhodujúcich úloh. Zahraniční investori hodnotia mimoriadne pozitívne najmä dobrú úroveň kvalifikácie, prispôsobivosť, disciplínu a pracovitosť. Významné je aj to, že v súčasnom období je na Slovensku najnižšia úroveň platov v porovnaní so susednými krajinami (V 4), ktorých ekonomiky tiež prechádzajú reštrukturalizáciou. Tento faktor však nie je trvalý.

## 2. Produktivita práce a pridaná hodnota

Z našich analýz je zároveň zrejmé, že plníme aj podmienku rentabilnosti zahraničných technologických vkladov – úroveň produktivity práce. V zásade sa dá konštatovať, že zahraničné organizácie v porovnaní s domácimi podnikmi dosahujú jednoznačne vyššiu, a v niektorých prípadoch veľmi vysokú úroveň produktivity práce, ktorá je práve výsledkom kombinácie kvalitného technologického vybavenia a domácich pracovných síl. Tento pozitívny fakt možno dokumentovať na základe výsledkov nášho prieskumu v tabuľke 2.

Tabuľka 2

## Ukazovatele produktivity práce a pridanej hodnoty v porovnaní za Slovensko a za vybrané organizácie s PZI, rok 2001

OKEČ	Názov odboru	Produktivita práce v tis. Sk (podiel na tržbách v tis. Sk)		Pridaná hodnota (podiel na tržbách v %)		Pridaná hodnota na pracovníka v tis. Sk/prac.	
		SR spolu	z toho org. s PZI	SR spolu	z toho org. s PZI	SR spolu	z toho org. s PZI
1	2	3	4	5	6	7	8
15+16	Výroba potravín a nápojov, spracovanie tabaku	1 964.5	4 727.0	21.9	13.0	430.5	630.2
17	Textilná výroba	531.6	380.9	38.5	54.3	204.6	218.2
18	Odevná výroba, spracovanie kožušín	322.7	130.7	53.6	–	172.9	–
19	Vyčítňovanie a úprava koží, brašnárstvo	556.5	–	36.3	56.7	202.1	276.4
20	Drevárska a korkárska výroba, okrem nábytku	948.4	1 355.5	22.9	18.5	217.4	222.9
21	Výroba celulózy, papiera a výrobkov z papiera	3 344.7	9 400.0	33.6	–	1 125.1	–
22	Vydavateľstvo, tlač a reprodukcia nahratých nosičov	1 221.6	3 782.2	38.2	28.5	466.3	1 078.0
23	Výroba koksu, rafinovaných a ropných výrobkov a jadrových produktov	14 121.1	–	17.0	–	2 397.7	–
24	Výroba chemikálií a chemických výrobkov	2 540.9	5 940.1	26.0	–	659.9	–
25	Výroba výrobkov z gumy a plastov	2 016.8	6 159.8	27.7	29.7	558.3	948.8
26	Výroba ostatných nekovových výrobkov	1 428.0	3 382.4	37.4	27.5	534.6	
27	Výroba kovov	2 745.9	3 111.1	26.5	24.5	729.2	761.0
28	Výroba kovových konštrukcií okrem strojov	1 081.6	2 209.9	38.6	19.0	417.1	383.7
29	Výroba strojov a zariadení	998.1	996.3	29.9	32.7	298.9	516.7
30	Výroba kancelárskych strojov a počítačov	943.1	–	34.5	–	325.3	–
31	Výroba elektrických strojov a prístrojov	1 102.1	9 550.1	27.0	20.0	297.1	1 184.7
32	Výroba rádiových, televíznych a spojových zariadení	1 611.4	4 057.6	27.9	17.1	449.1	1 753.1
33	Výroba zdravotníckych, optických prístrojov	1 172.8	2 167.2	36.9	34.7	432.8	
34	Výroba motorových vozidiel, prívesov	6 383.2	11 275.5	14.4	19.6	915.6	1 967.0
35	Výroba ostatných výrobných zariadení	1 206.0	–	30.9	–	372.1	
36	Výroba nábytku., výroba i. n.	1 223.4	4 275.8	20.0	27.0	244.2	1 154.4
37	Výroba recyklovaných druhotných surovín	2 032.3	–	56.0	–	1 137.2	–

*Poznámka:* K uvedeným výsledkom za pridanú hodnotu v kolónkach 6 a 8 tabuľky 2 za podniky s PZI treba poznamenať, že tieto údaje je potrebné chápať iba ako orientačné, pretože organizácie, ktoré nám vrátili dotazníky, práve údaj o dosiahnutej pridanej hodnote vo viacerých prípadoch nevyplnili. Z toho dôvodu uvedené výsledky je nevyhnutné brať iba ako charakteristiku vývoja v tejto oblasti. Na rozdiel od pridanej hodnoty, údaje o produktivite práce sú k dispozícii za všetky dotazníky a mohli sme ich doplniť aj o údaje z iných databáz. Pre pridanú hodnotu iné zdroje nie sú k dispozícii.

*Prameň:* Ministerstvo hospodárstva SR – údaje za SR spolu; Dotazníky z podnikov v rámci projektu Productivity Gap; Iné zdroje za produktivitu práce pre podniky s PZI: Trend [16] v úrovni podielu cca 20 % na údajovej báze.

Na základe skúmaných údajov o vývoji produktivity práce a pridanej hodnoty možno konštatovať ich rozdielny pohyb:

a) V prípade produktivity práce badať významný vplyv PZI na úroveň výkonnosti výrobných faktorov slovenskej ekonomiky, ktorých spoločným znakom je jej rast. Výsledky našich analýz z roku 2001 aj z roku 2002 ukazujú rýchlejší rast produktivity práce v odvetviach a odboroch tých organizácií, kde pôsobia PZI. Tieto podniky dosahujú prevažne vyššiu úroveň i dynamiku než domáce podniky. Určitá skupina organizácií s PZI dokonca dosahuje úroveň produktivity práce, ktorá sa približuje európskej úrovni, prípadne sa s ňou vyrovnáva. Sú to napríklad podniky: Volkswagen – 12,3 mil. Sk/prac., Whirpool 10,1 mil. Sk/prac., Slovnaft 10,5 mil. Sk/prac., Henkel 10,0 mil. Sk/prac., Rajo 9,2 mil. Sk/prac. atď.<sup>2</sup> V porovnaní so susednými krajinami dosahuje Slovensko celkový priemer v úrovni i dynamike.

Okrem vplyvu priamych zahraničných investícií na úroveň a rast produktivity práce, PZI nezastupiteľne prispeli k celkovej reštrukturalizácii jednotlivých podnikov, pomohli pri hľadaní nových odbytlísk po rozpade trhov RVHP, čím uľahčili komplikovanú cestu prispôsobovania sa kvalite výrobkov a služieb náročným trhom.

b) Na rozdiel od súčasného pozitívneho stavu a dynamiky produktivity práce v dôsledku vstupu priamych zahraničných investícií do ekonomiky Slovenska sa ukazuje, že ani PZI nezabezpečujú rásnejšiu akceleráciu pridanej hodnoty v slovenskom priemysle.

Z hľadiska podielu pridanej hodnoty na tržbách sú na rozdiel od ukazovateľa produktivity práce výsledky takmer opačné. Takmer vo všetkých prípadoch je podiel pridanej hodnoty na tržbách nižší, alebo približne rovnaký, ako za priemer v jednotlivých odboroch na Slovensku spolu. Paradoxne najvyšší je v odboroch 17 a 19, čo sú odbory s vysokou prácnosťou (v prípade textilnej výroby sú zachytené organizácie s prácou vo mzde) a nízkou produktivitou práce.

V priemere okolo cca 30 % podielu pridanej hodnoty na tržbách sa zaznamenáva v podnikoch menšej a strednej veľkosti v odboroch: vydavateľstvo a tlač, výroba výrobkov z gumy a plastov, výroba ostatných nekovových výrobkov, výroba strojov a zariadení, výroba zdravotných a optických prístrojov a výroba nábytku. Spoločným menovateľom je zrejme vyšší stupeň finalizácie výroby, zatiaľ čo v ostatných odboroch ide v prevažnej miere o výrobu a montáž výrobných súčiastok pri významnom podiele dovážaných komponentov.

Príkladom toho je podnik Volkswagen, v rámci ktorého sa na Slovensku dosahuje nadpriemerná produktivita práce, ale pridaná hodnota, t. j. podiel na tržbách z priemyselnej činnosti sa pohybuje vo výške 19,7 %. Tento výsledok

<sup>2</sup> Podnikové údaje sú prevzaté z ročenky Trend [16].

Volkswagen dominantne ovplyvňuje. Signalizujú to aj výsledky prepočtu prílevu a odlevu transferových tokov dodávok medzi materskou a dcérskou organizáciou, a opačne, kde objemy sú približne vyrovnané. Situácia sa už oproti minulosti zlepšila postupnou sofistikáciou výrobkov, zapájaním slovenských podnikov do výrobných činností koncernu a predpokladom pre ďalší pozitívny posun je aj vytvorenie priemyselného parku na výrobu súčiastok.

V spomínaných menších a stredne veľkých podnikoch je badateľný vplyv vlastného *know-how* napríklad pri výrobe gummy a plastov. Podobná situácia je aj v odbore 22 – vydavateľstvo a tlač, kde kvalita výrobkov má v súčasnosti dobrý ohlas.

K pozitívnym tendenciám dochádza aj v papierenskom a drevárskom priemysle, kam vstúpili významní investori. V drevárskom priemysle by mohli aktívne prispieť úvery, ktorými štát bonifikoval zvažujúcu finalizáciu spracovania drevnej suroviny.

Výsledky v kolónke 8 (tab. 2) – pridaná hodnota na pracovníka (uvedený ukazovateľ sa nazýva aj produktivita práce z pridanej hodnoty) sú pozitívnejšie. V každom prípade (okrem odboru 28 – výroba kovových konštrukcií) je úroveň ukazovateľa vyššia, než je celoslovenský priemer. Korešponduje to s výsledkami dosiahnutej úrovne produktivity práce spolu v organizáciách s PZI (kolónka 4). Uvedené výsledky by boli jednoznačne vyššie, keby v nich boli zahrnuté veľké, významné organizácie, napríklad odbor výroby potravín a nápojov (Rajo – spracovanie mlieka, Coca Cola, Pepsi Cola – nápoje, od ktorých s nám nepodarilo získať výsledky za pridanú hodnotu), to isté platí za odbor celulózy a papiera, ropných výrobkov (Slovnaft) a pod.

Napriek tomu možno konštatovať, že priame zahraničné investície aj v tejto oblasti pozitívne vplyvajú na efektívnosť výroby a je predpoklad, že sa budú postupne zlepšovať.

Doposiaľ nízka úroveň pridanej hodnoty na tržbách, a teda aj jej nižšia ekonomická efektívnosť dokazujú, že v počiatočnom vývoji vplyvu PZI na ekonomiku Slovenska prevažuje tendencia orientácie zahraničných investorov na našu najvyhľadávanejšiu komparatívnu výhodu – lacnú, technicky vyspelú a vysoko výkonnú pracovnú silu. Táto tendencia zatiaľ pretrváva a v niektorých oblastiach sa mierne zvyšuje sofistikáciou výroby.

Horší stav je v čisto slovenských podnikoch, kde prevláda zatiaľ príliš veľký, neproduktívny personál, zastarané zariadenie v dôsledku nedostatku investičných zdrojov a rozdiely sú aj v účinnosti kvality organizácie práce. Spoločným znakom je nevyhnutnosť hľadania spôsobov zvýšenia náročnosti na kvalitu výroby a služby zákazníkom. Rovnako je to aj v úsilí o vyššie využitie spracovania surovín a materiálov z domácich zdrojov.

### 3. Produktivita práce a pridaná hodnota podľa úrovne technológie

Údaje v tabuľke 3 predstavujú spriemerované údaje za produktivitu práce a pridanú hodnotu v oboch prípadoch za celé Slovensko a za vybrané organizácie s PZI podľa použitej úrovne technológie.

Tabuľka 3

**Porovnanie produktivity práce a pridanej hodnoty za Slovensko celkom a organizácií s PZI v štruktúre úrovne technológií k 31. 12. 2001**

Úroveň technológií	Produktivita práce – tržby na prac. v tis. Sk		Pridaná hodnota na prac. v tis. Sk		Podiel PZI na celkových investíciách SR
	Sk spolu	z toho, org s PZI	Sk spolu	z toho org.s PZI	
Priemysel s vysokou úrovňou technológií	1 407.9	3 764.7	433.5	540.8	11.6
Priemysel so stredne vyššou úrovňou technológií	1 975.5	10 082.0	440.4	2 035.1	9.8
Priemysel so stredne nižšou úrovňou technológií	2 154.9	3 764.2	628.3	805.5	55.3
Priemysel s nízkou úrovňou technológií	1 240.8	1 593.1	355.1	287.0	23.3
<b>Priemer spolu</b>	<b>1 783.7</b>	<b>5 099.4</b>	<b>458.7</b>	<b>747.1</b>	<b>100.0</b>

*Poznámka:* K uvedeným výsledkom za pridanú hodnotu za podniky s PZI treba poznamenať, že tieto údaje treba chápať iba ako orientačné, pretože organizácie, ktoré nám vrátili dotazníky, práve údaj o dosiahnutej pridanej hodnote vo viacerých prípadoch nevyplnili. Z toho dôvodu uvedené výsledky je nevyhnutné brať iba ako charakteristiku vývoja v tejto oblasti. Na rozdiel od pridanej hodnoty, údaje o produktivite práce sú k dispozícii za všetky dotazníky a mohli sme ich ešte doplniť o údaje z iných databáz. Pre pridanú hodnotu iné zdroje nie sú k dispozícii.

*Prameň:*

- Ministerstvo hospodárstva SR za celé Slovensko [13].
- Dotazníky z podnikov v rámci projektu Productivity Gap.
- Iné zdroje za produktivitu práce pre podniky s PZI: Trend [16].
- Triedenie je podľa klasifikácie OECD pre priemyselnú výrobu.

a) Najmohutnejší prílev PZI smeruje do priemyslu so stredne nižšou úrovňou technológií.

V skupine má dominantné postavenie odbor výroby kovov a v ňom podnik US Steel, ktorý podstatne ovplyvňuje uvedené hodnoty. Pokiaľ by sem bol zahrnutý podnik Slovnaft (ktorý nám neposkytol údaje z dotazníkového prieskumu), situácia by sa podstatne zlepšila v ukazovateli produktivity práce na cca 6 000 tis. Sk/prac., a čiastočne i ukazovateľ pridanej hodnoty, t. j. cca 1 168,4 tis. Sk/prac. Vzhľadom na uvedené dva priemyselné kolosy bude táto skupina PZI na danej technologickej úrovni prevyšovať ostatné skupiny odborov v SR aj v budúcom období.

b) Na druhom mieste smerujú toky prílevu PZI do prevažne stredných a menších podnikov – odborov tlačiarenskeho a papierenského, drevárskeho, potravinárskeho, textilného, odevného a kožiarskeho priemyslu a do galantérie.



V tejto skupine je ešte aj nezanedbateľný počet čisto slovenských podnikov. V dôsledku nedostatku finančných prostriedkov väčšina však už vstúpila, alebo sa chystá vstúpiť do spolupráce so zahraničnými investormi. Mnohé z týchto podnikov sa museli vyrovať so stratou trhov krajín RVHP a začať hľadať cesty k náročným európskym obchodným priestorom. Tomuto smeru v mnohom pomohli zahraniční partneri: od investičných vkladov, cez reštrukturalizáciu výroby, jej vedenie, až po zahraničné trhy. V tomto smere výrazný postup zaznamenali podniky v odboroch výroby celulózy a papiera, v obuvníckom, nábytkárskom, ale i odevnom priemysle. Spoločným menovateľom je postupné zvyšovanie náročnosti predmetnej výroby a jej kvality. Preto by táto skupina výroby mala mať vzostupnú tendenciu vo všetkých významných ekonomických indikátoroch, dokonca aj v čisto slovenských podnikoch, ako naznačujú súčasné analýzy (pozri [16; 17]).

c) Tretiu skupinu s vysokou úrovňou technológie z hľadiska podielu PZI na celkových investíciách na Slovensku nemáme vo výsledkoch nášho dotazníkového prieskumu dostatočne zastúpenú. Ak však využijeme aj analýzy z iných zdrojov (predovšetkým [16; 17]), významné miesto na Slovensku predstavuje prílev PZI do farmaceutického priemyslu s priemernou úrovňou produktivity práce a vyššou pridanou hodnotou než vo väčšine iných odborov. V poslednom období rastie výkonnosť odboru výroby rádii a televízorov, kde napríklad Sony Slovakia sa prepracúva na popredné miesto v rebríčku slovenských výrobcov a postupne sofistikuje svoju výrobu.

d) Pre slovenskú ekonomiku sa v najbližšom období javí progresívne druhá skupina – priemysel so stredne vyššou úrovňou technológií, i keď v súčasnosti tu zaznamenávame najnižší podiel z hľadiska prílevu PZI na celkových investíciách SR.

V tejto skupine sa dosahujú pozoruhodné výsledky v oblasti produktivity práce v automobilovom priemysle, v odbore elektrických strojov a prístrojov a v chemickom priemysle. Aj ukazovateľ celkovej pridanej hodnoty za skupinu signalizuje vyššiu úroveň než v ostatných odboroch.

Uvedené indikátory, najmä za odbor 34 – výroba motorových vozidiel, je potrebné hodnotiť komplexne s multiplikačnými efektmi, ktoré v rámci svojej činnosti vyvolávajú. Ide hlavne o napojenie menších a stredných podnikov pri výrobe súčiastok.

V súčasnosti sa táto skupina po nábehu rozvoja automobilky v Trnave značne posilní a dá sa očakávať posun na poprednejšie umiestnenie v porovnaní s terajším stavom.

Na druhej strane sa stupeň závislosti negatívnych dôsledkov zvyšuje v prípade rôznych výrobných porúch v automobilovom priemysle.

Z celkového pohľadu je dosahovaná úroveň produktivity práce, okrem druhej skupiny, nižšia než priemer, ale v každom prípade vyššia než za slovenský priemysel spolu.

Ukazovatele za pridanú hodnotu vykazujú podobnú štruktúru ako v predchádzajúcom prípade, s jednou výnimkou: pridaná hodnota za štvrtú skupinu – s nízkou úrovňou technológie je v podnikoch s PZI ešte nižšia než priemer za všetky slovenské podniky.

Výsledky v priemere potvrdzujú, že úroveň doposiaľ použitej technológie je skôr nižšia a sledujú ju aj výsledky v úrovni produktivity práce, a predovšetkým pridanej hodnoty. Príčiny tohto stavu spočívajú v nižšej úrovni spracovania, vo vysokom podiele výroby a dovozu súčiastok na ich montáž v našich podnikoch a s tým spojeným medzinárodným transferom výroby medzi materskou a dcérskou organizáciou. Vplyv majú aj ceny výrobkov, a doposiaľ trvajúca ich nízka finalizácia a sofistikácia výroby.

#### 4. Rozptylové efekty priamych zahraničných investícií na Slovensku

Významný vplyv na rast produktívnosti a efektívnosti z hľadiska vplyvu PZI má v poslednom období v čo raz väčšej miere ich rozptylové (*spillover*) pôsobenie.

Pri skúmaní tohto aspektu sme okrem dotazníkového prieskumu vychádzali aj z osobných konzultácií s odborníkmi v organizáciách s PZI, a to v priemysle automobilovom, elektrotechnickom, potravinárskom a chemickom (pozri [3]).

Prepojenie PZI na domáci priemysel sa v podmienkach slovenskej ekonomiky prejavuje v niekoľkých smeroch:

- prepojením organizácií s PZI, najmä veľkých, na domáci priemysel;
- zvyšovaním tzv. nepriamej zamestnanosti;
- vyrovnávaním regionálnych nerovností v rozložení vstupu PZI na Slovensko.

Prehlbovanie prepojenia PZI s domácim priemyslom v súčasnosti naberá na intenzite v porovnaní s nábehovým obdobím.

Prejavuje sa to:

- budovaním dcérskych závodov formou odkúpenia slovenských podnikov a ich následnou rekonštrukciou a budovaním nových;
- výrobnými subdodávkami od nezávislých podnikov z priľahlých i vzdialenejších regiónov a ich spádových oblastí, čo má pozitívny regionálny efekt a pozitívne vplyvy na zamestnanosť.

Uvedené skutočnosti mohutne podporujú nárast výroby a jej smerovanie na vývoz jednak klasickou formou zahraničného obchodu (priamy vývoz – dovoz), jednak transferovými zahraničnými presunmi od zahraničnej materskej organizácie k dcérskej organizácii a opačne.

Dôsledky prepojenia sú veľmi pozitívne: ožívujú sa menšie podniky, ktoré by sa možno ani nedostali k zahraničnej spolupráci, ktorá ich postupne vynáša na medzinárodnú úroveň. Výsledky sú hlavne v tom, že materský podnik vyvíja tlak na vysokú úroveň kvalifikácie, kvality práce, *know-how*, úroveň manažmentu, čo zasa umožňuje zvyšovanie objemu výroby i exportu.

Najtypickejším príkladom je podnik Volkswagen, ktorý v súčasnosti zapája cca 150 stredných a menších podnikov, ktoré dodávajú súčiastky (musia splňať náročné podmienky nemeckého auditu) nielen pre slovenskú pobočku firmy Volkswagen, ale vo veľkých množstvách pre celý koncern. V súčasnosti sa uvádza 58 % podiel slovenských výrobcov na novších značkách vyrábaných automobilov.

Obdobným prípadom bude práve podpísaná dohoda s najväčším francúzskym výrobcom áut PSA, Peugeot-Citroën, kde sa predpokladá, že okrem vlastnej organizácie v Trnave – 700 mil. eur + 3 500 priamych zamestnancov – sa vytvorí minimálne raz toľko pracovných príležitostí vyvolaných, t. j. v stavebníctve, službách, doprave, a zároveň sa využije tak, ako vo Volkswagene zapojenie menších, hlavne strojárskych podnikov pri výrobe súčiastok.

Popri vlastnej, vecnej prepojenosti sú nezanedbateľnými pozitívami i presuny ďalších kvalitatívnych javov, ktoré vznikajú tlakom materskej firmy, ako napríklad jednoznačná požiadavka z pozície kvality, kvalifikácie, sortimentu, množstva a pod. To na druhej strane vo väčšine prípadov znamená dodávky nielen pre tuzemského zahraničného partnera, ale aj pre zahraničný materský koncern, čím sa úroveň pracovných síl v predmetnej oblasti dostáva na vysokú úroveň.

Prepojenie usídlených PZI s domácim priemyslom je veľmi dôležité pre regionálny rozptyl ich pôsobenia. Týmto spôsobom sa aspoň čiastočne vyrovnáva nerovnomerný vstup PZI na Slovensko, ktorý je už dlhodobo značne diferencovaný. Sústreďuje sa predovšetkým v oblasti Bratislavy, prípadne ostatných krajinských či okresných miest.

## **5. Vplyv výkonnosti slovenských podnikov s priamymi zahraničnými investíciami na obchodnú a platobnú bilanciu**

Vzhľadom na nevyhnutnosť proexportnej výrobnéj orientovanosti slovenského priemyslu sú veľmi dôležité výsledky pôsobenia PZI na úroveň obchodnej a platobnej bilancie.

Vplyvy výkonnosti a proexportnej orientácie sa skúmali od roku 1994 – 2001 v rámci Národnej banky Slovenska. Od začiatku sa potvrdzovala skutočnosť, že pomerne nízky prílev PZI na Slovensko má výrazné zastúpenie v úrovni podielu podnikov s PZI na celkovom dovoze a vývoze SR. Podiel vývozu organizácií s PZI na celkovom vývoze SR sa pohyboval v rokoch 1994 – 2000 v rozmedzí

od 31 – 37 % a podiel dovozu týchto organizácií na celkovom dovoze za SR od 40 – 44 %. Podstatnejšie zlepšenie nastalo práve v roku 2001, keď podiel vývozu organizácií s PZI na celkovom vývoze za SR vzrástol na 56 % a podiel na dovoze na 54 % (vrátane organizácií s vnútropodnikovým obratom).

Vysoký dovozový objem (391 333 mil. Sk) spôsobuje dovoz obchodných organizácií: veľkoobchod, maloobchod a automobily, t. j. v dovoze 72 686 mil. Sk a vo vývoze iba 28 504 mil. Sk, ktoré sú síce organizácie so zahraničnou účasťou, no nevyrábajú, ale dovážajú svoje komodity pre celý priemysel a spotrebu, a to predovšetkým mimo výrobných podnikov s PZI, pretože tie si svoje dovozy vo väčšej časti vykonávajú sami buď klasickou cestou zahraničného obchodu, alebo vnútropodnikovými (transferovými) tokmi.

Ak sa teda od celkového objemu odpočítajú dodávky obchodných organizácií, tak podiel dovozu organizácií s PZI na celkovom slovenskom dovoze sa zníži na 45 % a podiel vývozu podnikov s PZI na celkovom vývoze sa zníži na 52 %, čiže v relatívnom pohľade je situácia pozitívna s malým absolútnym rozdielom vo vyššom dovoze, čo je takmer vyrovnané saldo. To by mohlo navodzovať dojem, že spoločné podniky u nás nepracujú dostatočne efektívne. Keď sa však bližšie pozrieme na štruktúru objemov vývozu a dovozu jednotlivých výrobných organizácií (teda po vylúčení obchodných organizácie), možno konštatovať, že uvedené saldo ovplyvňuje, okrem dovozu investícií, dovoz petrochémie (ich saldo tvorí 22 367 mil. Sk) a organizácií z odboru telekomunikácie (Globtel, Eurotel, Alcatel a Slovenské telekomunikácie), ktoré v roku 2001 dosiahli objem dovozu 11 624 mil. Sk (všetky údaje sú za rok 2001).

V ďalšom období by sa mali objemy dovozu uvedených organizácií pravdepodobne znižovať (samozrejme, okrem odboru petrochémie). Podnik Volkswagen jednak zapája stále viac domácich malých a stredných podnikov do siete svojich dodávateľov, a to pre celý koncern, jednak na Záhori buduje veľký priemyselný park na výrobu súčiastok. Taktiež v rámci odboru telekomunikácií možno predpokladať, že súčasný nárast dovozu, ktorý je spôsobený budovaním nových telekomunikačných sietí a celkovou prestavbou telekomunikačného systému, sa po ukončení na strane dovozu podstatne zmierni.

Po nábehu PSA, Peugeot-Citroën v Trnave, a najmä po prechode na plnú výrobu sa tento multiplikačný efekt ešte zvýrazní.

Čo sa týka petrochémie, zvýšenie cien ropy na svetových trhoch ovplyvňuje aj celkový objem dovozu. Zároveň si treba uvedomiť, že dovoz ropy na Slovensko prostredníctvom Slovnaftu, ktorý je síce organizáciou so zahraničnou účasťou, zásobuje celé národné hospodárstvo, teda nielen oblasť spoločných podnikov, a preto je potrebné hodnotiť jeho vplyv na obchodnú a platobnú bilanciu z takéhoto pohľadu.

Výsledky vplyvu PZI na obchodnú a platobnú bilanciu potvrdzujú, že v porovnaní s okolitými krajinami zatiaľ nie dostatočne vysoký objem prílevu PZI na Slovensko pôsobí veľmi pozitívne v oblasti vývozu. Organizácie s PZI ťahajú výrobu a jej proexportný proces, čím dokazujú dobrú kapitalizáciu svojich vkladov. Tento trend možno konštatovať aj v rokoch 2002 a 2003.

## Záver

Cieľom predmetného článku bolo zhodnotenie vplyvu PZI vo vymedzenej oblasti na podnikovú sféru a v nadväznosti na to aj na ekonomiku Slovenska.

Predovšetkým môžeme použiť zhodné konštatovanie zástupcov jednotlivých organizácií, ktorí sa vyjadrili v dotazníkovej ankete, ako aj v rámci osobných konzultácií, nasledovne:

- V tých organizáciách, na ktorých participujú PZI, prípadne ktoré sto percentne vlastní zahraniční investori, nastal vo väčšine prípadov výrazný posun k zefektívneniu predmetnej výroby: modernizácia technologického zariadenia, výrazné zvýšenie kvality výrobkov, tým aj zvýšenie ich akceptovateľnej ceny a ekonomickej efektívnosti výroby, zlepšenie manažmentu a organizácie výroby, zvýšenie kvalifikácie pracovníkov, čiastočné zvýšenie miezd, zvýšenie produktivity práce, ako aj celkového objemu výroby, a to najmä udržaním domáceho trhu a rozšírením o zahraničné trhy, v mnohých prípadoch najmä s príspevom zahraničného partnera.

- Z hľadiska vplyvu PZI na intenzitu výroby sú dôležité indikátory produktivity práce a pridanej hodnoty. V prípade produktivity práce na základe doterajších analýz možno konštatovať, že organizácie s PZI dosahujú takmer v každom odbore vyššiu produktivitu práce než za celoslovenský priemer a v niektorých prípadoch ide o úroveň, ktorá sa približuje dosahovanej produktivite práce materských koncernov.

- Takýto stav zatiaľ nie je možné konštatovať pri pridanej hodnote. Doposiaľ nízka úroveň pridanej hodnoty na Slovensku dokazuje, že v doterajšom vývoji účinkov PZI na ekonomiku Slovenska prevažuje tendencia orientácie zahraničných investorov na našu najvyhľadávanejšiu komparatívnu výhodu – lacnú, technicky vyspelú a vysokovýkonnú pracovnú silu. Táto tendencia zatiaľ pretrváva a iba v niektorých odvetviach sa mierne zvyšuje sofistikácia výroby.

Rozdiel medzi dosahovanou úrovňou produktivity práce a pridanej hodnoty sa zvykne okrem iného zdôvodňovať vysokou medzispotrebou, jednak z dovozu od materských organizácií, ale aj od tretích dodávateľov. Je to aj v nežiaducej výške sofistikácie výroby. Okrem iných zdrojov aj výsledky prieskumu z jednotlivých organizácií dokazujú, že v vstupom zahraničných investorov klesá

význam domáceho výskumu. Najmä v rámci veľkých koncernov býva výskum sústredený v materských organizáciách. Ukazuje sa, že skôr v menších podnikoch s PZI má domáci výskum väčší priestor.

Výsledky realizovaného výskumu stavu štruktúry technológie PZI v SR potvrdzujú, že zahraniční investori vstupujú do krajín strednej a východnej Európy, ktoré prechádzajú reštrukturalizáciou, s nižšou úrovňou technológie. Významná je aj skutočnosť, že PZI smerujú najmä do tých odborov, ktoré sú náročnejšie na podiel pracovných síl, prípadne ide aj o prácu vo mzde.

Konkrétne pre nás sa javí výhodným orientácia prílevu zahraničných investícií do skupiny stredne vyššej úrovne technológie, kde sú v súčasnosti pozitívne výsledky v oboch sledovaných indikátoroch, predovšetkým produktivity práce, ale aj pridanej hodnoty. Podiel tejto skupiny na vývoze je tiež vysoký.

• Mímoreadne pozitívny vplyv vstupu PZI na ekonomiku Slovenska má ich rozptylové prepojenie na domáci priemysel. Do kvalitnej medzinárodnej spolupráce sa vťahujú najmä menšie tuzemské organizácie, kde sa pod tlakom materskej organizácie kladú náročné požiadavky na vysokú úroveň kvality práce, úroveň manažmentu, potrebného *know-how*, čo zasa umožňuje zvyšovanie objemu výroby i exportu. Nazanedbateľným pozitívnym vplyvom z tohto hľadiska je aj lepší regionálny rozptyl PZI, ktoré sú však na Slovensku veľmi nerovnomerne rozdelené.

• Vzhľadom na nevyhnutnosť proexportnej orientácie zahraničných investorov v rámci ich vstupu na malý slovenský trh je dôležité poznanie schopnosti kapitalizácie ich vkladov prostredníctvom dosiahnutých vývozov.

• Na základe podielu organizácií s PZI na obchodnej bilancii SR v roku 2001, t. j. 54,8 % na celkovom slovenskom dovoze a 56,4 % na vývoze, sa ukazuje, že vplyv výkonnosti slovenských podnikov s PZI je vysoký, najmä ak zväžíme doterajší nižší objem prílevu PZI na Slovensko. Organizácie s PZI ťahajú výrobu a jej proexportný proces. Tento trend sa zaznamenáva aj v ďalšom období.

## Literatúra

- [1] Handwörterbuch Export und Internationale Unternehmung. Stuttgart: C. E. Poeschl 1989.
- [2] HOŠKOVÁ, A.: Komparácia vývoja priamych zahraničných investícií na Slovensku a v transformujúcich sa ekonomikách. Bratislava: Národná banka Slovenska 2000.
- [3] HOŠKOVÁ, A.: Prepojenie priamych zahraničných investícií na domáci priemysel. Bratislava: Národná banka Slovenska 2001.
- [4] HOŠKOVÁ, A. – ŠESTÁKOVÁ, M.: Medzinárodné podnikanie. Bratislava: Elita 1993.
- [5] HUNYA, G.: Integration Through Foreign Direct Investment. Wien: WIIW 2000.
- [6] HUNYA, G. – STANKOVSKY, J.: Foreign Direct Investment in Central and East European Countries and the Former Soviet Union. Wien: WIFO, WIFO 2001.
- [7] Kniha faktov 2000. Bratislava: RM systém Slovakia a. s. 2001.

- 
- [8] OPENLÄNDER, K.: Aussenhandel, Finanzströme und Direktinvestitionen in Osteuropa. München: Weltforum 1995.
- [9] PAUSENBERGER, E. L.: Internationalisierung von Unternehmen. Stuttgart: Verlag Schäffer-Poeschel 1994.
- [10] SABOL, T. – HOŠKOVÁ, A.: Priame zahraničné investície v ekonomike Slovenska a ich vplyv v podnikovej sfére. *Biatic, 11*, 2003, č. 1, s. 18 – 20.
- [11] SABOL, M. – HOŠKOVÁ, A. – ŠOLTÉS, M. – HREŇO, J.: EU Integration and the Prospects for the Closure of the Productivity Gap. Košice: Country Paper Slovakia 2003.
- [12] STANKOVSKY, J.: Directinvestitionen in osteuropa. Wien: Bank Austria, a. g. 1996.
- [13] Súhrnné hospodárske výsledky nefinančných a finančných organizácií v SR I. – IV. štvrťrok 2001. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky 2002.
- [14] Štatistické materiály vypracované Ministerstvom hospodárstva SR (MH SR) za roky 1996 – 2001 Bratislava: Ministerstvo hospodárstva SR 2001.
- [15] Štatistické materiály vypracované Národnou bankou Slovenska (NBS) za roky 1996 – 2002 Bratislava: Národná banka Slovenska 2002.
- [16] TREND – TOP. Podniky a trhy SR v číslach. [Ročenka.] Bratislava: Trend 2001.
- [17] TREND – TOP. Rok 2001 v slovenskom priemysle. [Ročenka.] Bratislava: Trend 2001.
- [18] TREND – TOP 20, Rok 2003 v slovenskom priemysle. [Ročenka.] Bratislava: Trend 2003.
- [19] ZEMAN, K. – CHVOJKA, P.: Devět let transformace zemí střední a východní Evropy. [Výskumná správa, č. 1.] Praha: ČSOB 1997.
- [20] ZEMAN, K.: Průběh realizace konvergenčních procesů v EÚ v roce 1996. [Výskumná správa, č. 5.] Praha: ŠSOB 1999.